

BIBLIOTEKA
SHTETIT

854-1
A 73

FATOS ARAPI

DIKUSH ME
BUZEQESHTE

Redaktor **Adriatik Kallulli**
Kapertina nga **Ali Oseku**

I

Redaktorja diçka po fliste me vete dhe as që e ndjeu trokitjen në derë. Vetëm kur unë hyra brenda, ajo ngriti kryet.

— Ti je? Kemi ditën e dorëzimit të materialit të revistës.

— E shoh — i thashë unë.

— Do të më falësh.

— Të lutem...

Ajo filloi përsëri të merrej me shkrimet dhe fotografitë e shpërndara mbi tavolinë. Unë nxora prej raftit pranë një revistë dhe nisa ta shfletoja. Nuk e dija as vetë përse kisha shkuar atje, po tanimë na është bërë shprehi që herë pas here të dalim redaksive. Takojmë ndonjë shok, shkëmbejmë ndonjë fjalë, dhe sikur qetësohemi.

Pa ngritur kryet nga materiali që po lexonte, redaktorja më zgjati një fotografi të porsastampuar. Ishte një vajzë e re, tekstiliste. Para tezgjaheve ajo gjoja punonte, por në të vërtetë pozonte.

— Si të duket?

— S'më pëlqen — i thashë unë dhe e lashë përsëri fotografinë mbi tavolinë.

— Si kështu?! — ajo përnjëherësh e la punën

dhe u kthye nga unë. — Si kështu? Ne e kemi zgjedhur për kopertinën e numrit.

— Është një bukuri që s'thotë asgjë... Ç'të thotë? — E pyeta unë. Duhej të kishit zgjedhur një bukuri të heshtur. Ato flasin shumë... dhe flasin vërtet.

— Ska gjë... e ndërrojmë... Ah! — tha redaktorja duke hedhur fotografinë mbi tavolinë. — Ti kurrë s'ke shkruar për revistën tonë. Kësaj rradhe nuk na shpëton dot.

Ajo u ngrit nga karriga dhe filloi të kërkonte midis materialit të shumtë. Më në fund gjeti një fletë të shtypur. Emra dëshmorësh të ndryshme. Disa prej atyre emrave ishin të padëgjuar për mua. Të tjerë të njohur. Të njohur? Sapo shikimi im binte mbi ta, ndjeja se diçka e brendshme, e thellë zgjohej tek unë. Sikur bloqe të tëra të kohës së shkuar, tanimë të vendosura thellë nëpër vendet e tyre, dikush nisi t'i lëvizte.

Redaktorja u përqëndrua përsëri në punën e vet. Ajo kishte ngut e nuk donte ta pengonin. As unë s'kisha më dëshirë të bisedoja me të. Lexoja i heshtur emrat e atyre që dikur i kisha njohur, po jo si emra, si bashkime të disa gërmave, por si njerëz të gjallë, kështu, si ti e si unë tani. Vetiu ditët e luftës e të fëminisë po më vinin pranë me fytyrat e atyre njerëzve.

— Q.D. — mërmërita me vete... — Q.D... — dhe largova shikimin prej listës... — Q.D... — Po ky emër?

Redaktorja ngriti kryet e vështroi nga unë.

— Q.D. — thashë unë duke i folur asaj.

— Do të na shkruash?

— Ky emër... Këtë unë... Q.D...

— Do të na shkruash? — pyeti përsëri redaktorja dhe po më vështronte me ata dy sy të vegjël, ngulitës, që unë i kisha parë kaq e kaq herë.

Ajo ditë prilli '944...

U përhap fjala se do të bëhej alarmi ajror. Qepenët e dyqaneve u mbyllën. Rrugët u zbrazën. Gratë sa mezi mblidhnin fëmijët e mërzitur, që grindeshin se nuk mund të luanin dot top leckash, as aty te praku i derës. Vetëm patrullat gjermane e mercenare, të ngrira në heshtjen e tyre, shkonin e vinin nëpër rrugët e shkretuara. SS-ët heshtnin. Pas dritareve të mbyllura me kapakë dërrasash, heshtnin dhe banorët e qytetit të vogël. Dita ishte e vrejtur dhe e ftohtë. Binte një shi i imtë, që s'pushonte. Diçka e rëndë, e heshtur dhe e pashpjegueshme rëndoi përnjëherësh mbi qytetin e vogël, me rrugë të ngushta e pullaze të ulëta.

U dëgjua një breshërimë mitralozi. Pastaj një heshtje e gjatë. Sikur krisma të kishte goditur vetë murmurimën e jetës së qytetit. As hapi i rëndë i patrullave s'u dëgjua më. Dy krisma. Njëra pas tjetrës. Dy. Të largëta. Të mbytura.

— Goditën në trup — murmuriti dikush.

Ashtu e ngrirë hyri ajo ditë në kujtesën time. E, nëpër ngricë të saj, të heshtur e të egër, patrullonin SS-ët.

Hutimin e qytetit e çori një bori. Vetura e gestapos rrëshqiti nëpër rrugën kryesore. Dhe përsëri gjithshka ra në heshtje. Pastaj një derë u hap... Edhe një... Edhe një...

Dikush doli në rrugë.

— Paskan pushkatuar pesë vetë. Te xhamia e tabakëve, paskan pushkatuar pesë vetë.

Njerëzit dilnin prej shtëpive. Gra, fëmijë, burra, shkonin nga xhamia e tabakëve. Mbi ta e ftohtë, e vretur, duke derdhur pa pushim atë shi të imtë, notonte ajo ditë prilli '944.

Redaktorja qëndronte para meje e më shikonte me ata sytë e saj të vegjël, ngulitës. Ashtu si më parë edhe tani ata sy binin mbi mua e më pyesnin: «a do të na shkruash? Qoftë edhe një shkrim të vogël». Unë heshtja. Për mua nuk ishte më i rëndësishëm një artikull për revistën. Para meje tani shpalosej vetë ajo ditë...

...Rojet gjermane e mercenare nuk lejonin njeri t'u afrohej të pushkatuarve. Ata kishin rënë te rrëza e murit. Të mbytur në pellgun e gjakut të vet. Njëri prej të vvarëve kishte rënë me fytyrë nga qielli. Ai kishte qenë sheh dhe pak më tutje i kishte mbetur çallma. E qullur krejt ajo dukej e pistë dhe e palarë. Midis tyre, përmbys, kishte rënë një grua...

Të parët filluan të qanin fëmijët. Pastaj gratë. Pastaj të gjithë. Turma afrohej te të vvarët. Njerëzit donin t'i shihnin, donin të dinin se si duke-shin ata të vdekur. Dhe qanin. Afroheshin. SS-ët i shtynin me automatik në gjoks. Një mercenar me pushkë të gjatë në sup ju afrua asaj gruas dhe e goditi me majë të këpucës. Një herë. Dy. Tri... Ai i binte me këpucë e diçka murmurinte nëpër dhëmbë. Këmbëzat e çitjaneve nuk ngjiteshin lart. Ato arrinin gjer aty te lakëza e pulpave, pastaj, të qullura, puthiteshin në këmbën e ngrirë të gruas

së vrarë. Mercenari qëndronte mbi të me pushkë të gjatë mbi sup, diçka thoshte e përsëri e qëllonte me këpucë.

Erdhi karrua. Të katër burrat njëri mbi tjetrin i hodhën mbi të. Këmbët e dikujt u varën jashtë, pastaj një kokë e dy krahë. Atë nuk e ngarkuan. E lidhën me litarë të karros prej të dyja këmbëve të z bathura dhe e tërhoqën zvarrë. Karrua ecte ngadalë duke marrë pas nëpër udhë të qullura e gjithë baltë gruan e veshur me çitjane të zeza, rënë përmbys me krahët hapur gjithnjë anësh.

Q.D. Një emër. Dy gërma. Dy kokrra gruri të mbjella tek unë, si në tokë. Ajo redaktorja me duart e veta kishte rrëmihur tokën: ato dy kokrra gruri, gati të harruara ishin aty dhe vetë kishin lëshuar sythë e po mbinin. Dhe unë nuk e kisha ditur këtë... Atë mbrëmje erdhi te ne xha Zanua, një fqinji ynë. Zbathi te praku i derës opingat, hyri në odën e zjarrit, duke shkelur me çorape, shkoi dhe u ul drejt e në qoshe.

— I vranë... ëh! Maskarenjtë... — i tha babait, që ishte ulur në anën tjetër.

Dëgjova një kërcitje të fortë të nofullave e të dhëmballëve. Ishte një kërcitje si ajo e trarëve të shtëpisë, po unë isha i vogël e më tërhoqte më tepër vetëm pamja e asaj dite. Para syve më dilte gjithnjë ai mercenari, që goditte me shqelma gruan e vrarë, shikoja karron, që shkonte ngadalë mes për mes qytetit të heshtur, karrocieri tërhoqte prej freri kalin e nëpër shi fliste me zë të ulët me veten, me kërcitjen e rrotave dhe me lllapashitjen nëpër baltë të trupit të vdekur të asaj gruaje.

Q.D. Dy gërma. Një emër. Në atë emër, — një

jetë njeriu. Atë jetë SS-ët e kishin pushkatuar atje te xhamia e tabakëve, në atë ditë prilli '944. Po ku ishte tani ajo jetë? Duke më kërkuar një shkrim për revistën, redaktorja trupvogël as që e kishte menduar se nëpër ç'rrugë po më niste. Ku ndodhej tani ajo jetë e pushkatuar prej SS-ëve? Cilët njerëz mbanin pjesëza të saj? Do të më duhej të kërkjoja e të kërkjoja, të kthehesha prapa nëpër ato ditë të dikurshme të feminisë, të ngatërrohesha, të humbisja udhën e përsëri të nisesha në kërkim të asaj jete. Unë duhej ta ngjallja përsëri atë grua, ashtu siç kishte qenë dikur, me fytyrë e ëndrra e luftëra, me dashuritë e saj.

I vetëm kaloja nëpër salla e korridore të muzeumit. Në heshtjen që më rrethonte, qëndroja para eksponateve e vitrinave. Herë pas here prej fotografive më shikonte ndonjë fytyrë e njohur dikur. Ndjeja vjetët e kaluar të më afroheshin gjithnjë e më pranë. Mendimi se koha merr fytyrën e ngjarjeve e të njerëzve, dhe me atë fytyrë hyn pastaj nëpër muzera, që sërish të dalë përpara njerëzve, më kishte pushtuar të tërin. Ditët e luftës qëndronin para meje të kthyera në një fletë komunikate, në një pushkë partizane, në një xhaketë të vjetër, të shpuar nga plumbat armikë. Njerëzit i kishin futur aty. Dhe i ruanin. Nuk donin që ato ditë të zhdukeshin. Nëpër to vareshin ato fotografi me fytyra njerëzish. Të rinj, të reja, burra, gra, fshatarë, qytetarë.

Përnjëherësh diçka u drodh tek unë. Nën një dëfturë: «Dëshmorja Q.D.».

Ja, ajo... gruaja e mbytur në gjak të vet në atë ditë prilli '944. Ja, cila qenka ajo... Për herë të parë shihja atë fytyrë. Asaj dite ajo kishte rënë përmbys me këmbët e krahët hapur mbi asfaltet e qullura. Dhe ashtu kishte mbetur gjersa karrua ishte zhdukur prej shikimit tim. Ky vegim kaq thellë ishte ngulur në kujtesën time sa, edhe kur në imagjinatë kërkoja t'i jepja asaj ndonjë fytyrë të re, më zhdukej në çast. Dhe gruaja mbetej po ashtu e rënë përmbys mbi asfaltin e qullur. Ja, cila qenka ajo... Kisha qëndruar përballë saj. U afrova më pranë fotografisë. Atëhere ndjeva se fytyra e saj po mjegullohej. Nuk po kuptoja se si në atë tis kafe të fotografisë shkrihej ajo kokë e madhe, që ishte ngritur aq lart, sa thua do të rrëzohej mbrapa. Në atë fytyrë vetëm dy vetulla të trasha harkoheshin përpjetë. Dhe nën to — sytë, që humbisnin në një mugëtirë të hirtë. Ajo fotografi do të kish qenë kopjuar nga ndonjë tjetër, e vjetër. M'u kujtuan ato fotografitë e zbehta të vorrezave të prishura nga dielli e nga shiu. Më kot po përpiqesha të shquaja miset femërore të asaj gruaje. Nuk mundja. M'u duk sikur fytyra e mjegulluar, që më shikonte nga fotografia po tretej vetë në ftohtësinë e asaj dite prilli të pushkatuar nga SS-ët, atje te xhamia e tabakëve.

Dhe mbeta përsëri vetëm.

— Jo — tha këpucari. — Ditën kur ata janë pushkatuar unë nuk kam qenë në burg.

Ai kërkoi mbi tavolinë e mori, mes gozhdësh e pafkash, cigaren e ndezur.

— Nuk kishe dëgjuar për një Q.D.-ën?

— Jo.

Dhe thithi përsëri cigaren.

— Ti e ke pasur tënden? — më pyeti.

Shikova atë burrë në sy. Fundet e tyre ishin të skuqura nga konjuktivitis. S'dija si t'i përgjigjesha.

— Po...

— Eh, lufta... — tha ai. Dhe mori përsëri ndër gishtërinj bishtin e cigares. — Kushedi sa njerëz kanë humbur — tha. — Po mundet... mundet që edhe ajo të ketë qenë atëhere në burg. Mundet — tha i menduar duke tundur kokën e duke më parë në sy. Këpucën e vuri mbi gju e nisi të qep-te. — Mundet edhe ajo të ketë qenë — tha pa ngritur kokën. — Neve na kishin ndarë: burrat mënjanë, gratë mënjanë. As takoheshim e as flisnim dot njëri me tjetrin. Na nxirrnin në oborr. Vetëm gjysmë ore në ditë. Sa mbaronin burrat, dilnin gratë. Në mes rrinte rreshteri me kamxhik në dorë. Rrotulloheshim rreth tij. Duart duhej t'i mbaje pas e të mos kthejë kryet anësh, se kamxhiku të flakëronte fytyrës.

Herë pas here këpucari thithte cigaren dhe përsëri e linte midis pafkave e gozhdëve. Pastaj, kryeulur, vazhonte të qepte këpucët.

— Kishte shumë?

— Njerëz? Sa të duash... po kujt i kujtohen tani?

— Q.D. nuk e ke dëgjuar këtë emër? — pyeta unë përsëri.

— Jo.

S'kisha se ç'të bëja më aty. U ngrita e dola jashtë.